

Українська література

Урок № 48.

Тема: Розвиток національного театру («Березіль» Леся Курбаса, харківський театр ім. І. Франка), драматургії 1920-1930 рр. Микола Куліш. Життєвий і творчий шлях митця. Модерна драматургія

Мета (формування компетентності): предметні: поглибити знання про розвиток нового українського театру; читацьку активність; ключові: ціннісно-смыслову: розвиток естетичних почуттів, вміння визначати місце Миколи Куліша, Леся Курбаса в розвитку українського театру; комунікативну: навички спілкування в колективі та толерантне ставлення до думок оточення, вміння сприймати чужу точку зору; інформаційну: навички роботи з книгою, вміння знаходити самостійно потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурну: прагнення до літературної освіти; громадянську: повага до духовних надбань українського народу.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрети М. Куліша, Л. Курбаса, В. Винниченка, Я. Мамонтова, І. Дніпровського.

*Талант брав у Кулішеві гору — він єдиний диктував йому шлях
до вічності, хоча то був шлях через Голгофу.*

Лесь Танюк

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1. Вступне слово вчителя

«Микола Куліш — талант світового масштабу. Не буду шукати безперечних аналогій у класиці — між Шекспіром і Шіллером або Мольєром чи Бомарше, але в сучасній йому радянській драматургії він не мав собі рівних...» (Юрій Смолич).

Своєю подвижницькою працею, ідейно високою літературною і театральною творчістю, прикладом особистого життя Микола Куліш активно залучався до реалізації ідеї національного відродження рідної землі.

Дізнаймося більше про розвиток українського театру та про життєвий і творчий шлях Миколи Куліша.

III. ОГолоШЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

IV. СПРИЙНЯТТЯ І ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя про розвиток національного театру 1920-1930-х рр.

У роки визвольних змагань українців театр стає важливим чинником національно-культурного будівництва. На початку 20-х років діяло 74 професійні театри, численні самодіяльні та пересувні театри. У 1918 році в Києві функціонували Державний драматичний театр, очолюваний Олександром Загаровим, Державний народний театр під керівництвом Панаса Саксаганського і «Молодий театр» Леся Курбаса. У 1919-1920 роках у Галичині й Буковині діяли «Новий Львівський театр», Чернівецький театр і Державний театр ЗУНР. 1919 року відкрили Державний театр імені Тараса Шевченка в Катеринославі, 1920 року — Новий український драматичний театр імені Івана Франка у Вінниці (керівник Гнат Юра). 1922 року керований Лесем Курбасом Київський драматичний театр, перейменований на «Березіль», став також і мистецькою лабораторією, і проводив культурно-громадську роботу. 1926 року «Березіль» перевели до Харкова.

Професійний театр розвивався у двох напрямках. Режисер Гнат Юра, спираючись на принципи романтичного та реалістично-побутового театру, схилявся до реалістично-психологічної системи. У репертуарі Вінницького театру переважали п'єси національної драматургії (Франка, Карпенка-Карого, Старицького, Винниченка).

Натомість режисер Лесь Курбас постійно експериментував, випробовував низку мистецьких шляхів — від психологічної драми до експресіонізму. Він прагнув утворити «рефлексологічний» театр негайного впливу на глядача, який би активізував його і збуджував до дії. Із цією метою режисер у своїх естетичних шуканнях від умовних форм ішов через синтез умовності й психологізму до філософських вистав. Порвавши з традицією етнографічно-побутового театру, режисер орієнтувався на модерні течії європейського театру. Це був театр синкретичний, у якому елементи драматичного дійства перепліталися з різними формами мистецтва: пластикою і хоровою декламацією, мімікою і жестом, елементами цирку й балету, музикою. Лесь Курбас уперше на національній сцені використав прийоми кіно. Саме йому судилося створити український модерний театр.

На перших порах режисери ставили класику. Лесь Курбас інсценізував «Гайдамаки» Шевченка, поставив п'єси «Цар Едіп» Софокла, «Макбет» Шекспіра тощо. Уперше герої світової класики заговорили українською мовою, адже в Російській імперії не дозволялося ставити п'єси світових драматургів у перекладі українською. Національна драматургія в театрі Курбаса була представлена реалістичною драмою Винниченка («Чорна Пантера і Білий Медвідь») та символістськими етюдами Олександра Олеса. Широко побутовувала агітп'єса, але вона не мала художньої цінності. Незабаром виникла соціально-

психологічна драма («97» Миколи Куліша), документально-реалістична («Бунтар», «Дванадцять» Мирослава Ірчана) і символістсько-романтична п'єса («Коли народ визволяється», «Батальйон мертвих» Якова Мамонтова).

На поетиці символізму будували п'єси Яків Мамонтов та Іван Кочерга. У драмах Івана Кочерги велику роль відіграють символи як семантичні ключі до розуміння змісту його творів. У них обігруються символи часу («Майстри часу»), світла («Свіччине весілля»), млинового жорна й алмазу («Алмазне жорно»). Твори цих митців попереджували про небезпеку, що настає, якщо розбуджувати в масах руйнівні інстинкти.

Спираючись на гуманістичні цінності драматургії ХІХ століття, молоді митці зосереджували увагу на людині. У драмі «97» Микола Куліш поставив питання про людське життя як найвищу цінність, висвітливши взаємини особи і радянської влади.

Глибоким новаторством відзначилися п'єси Миколи Куліша в постановці Леся Курбаса: «97», «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Комуна в степах», «Маклена Граса». Національний театр Курбаса — Куліша руйнував догматичну концепцію керівних кадрів доби диктатури пролетаріату щодо історичного оптимізму у світогляді нової людини, позбавленої національних ознак. Це був театр філософського спрямування, що правдиво моделював трагізм «нового життя», складну долю людини доби. А тому проти цього театру й Куліша ополчилася партійна критика, у 30-х роках знищивши його.

Жанровий репертуар драматургії відзначається великим багатством, оновленням структури. Експериментально-психологічну драматургію творить Володимир Винниченко (драма «Закон»). Куліш стає творцем трагікомедії «Народний Малахій». Яків Мамонтов написав трагікомедію «Республіка на колесах». Іван Дніпровський написав психологічну драму «Яблуневий полон», присвятивши її подіям національно-визвольної революції, відтворивши там конфлікт особистісного із суспільним, загальнолюдського — із класовим.

Таким чином, драматургія якісно оновлюється, наповнюється філософським змістом. Після 1934 року наступить новий її етап, позначений партійним тиском і розгромом українського мистецтва. У драматургії розпочнеться довга й затяжна криза.

2. Учнівські повідомлення

1-й учень. Микола Куліш — один із найяскравіших та найбільш оригінальних українських драматургів першої половини минулого століття. Розквіт його творчої активності припав на 20-ті — початок 30-х років — період відродження, розвитку та трагедії України. М. Куліш — один із засновників української модерної драматургії. Його п'єси нічим не поступаються кращим світовим зразкам. Їх постановка в «Березолі» Леся Курбаса дала можливість

двом корифеям українського театру в синтезі тексту і режисерського таланту показати найболючіші проблеми тих років.

Микола Гурович Куліш народився 6 грудня 1892 року в селі Чаплинка Херсонської області. Родина його батьків жила бідно: батько майже все життя провів у наймах, мати від важкого життя (теж у наймах) передчасно померла. Миколі з дитинства довелося служити в панських економіях. «Люблю... голоту. Серцем її люблю», — напише згодом драматург. Матеріальні нестатки, життя в сирітському будинку все ж не перешкодили здібному хлопцеві закінчити сільську школу (1901-1905).

1905 року місцева інтелігенція, зважаючи на неординарні здібності Миколи та його прагнення до навчання, збрала гроші і послала хлопця вчитися у вищу початкову школу в Олешків. Але коштів на закінчення навчання не вистачило, і Микола опинився в притулку олешківського благодійного товариства. Через бунтарський дух М. Куліша 1908 року виключили зі школи. Тут вдруге на допомогу майбутньому драматургові приходить прогресивна інтелігенція. Завдяки турботам молодих учителів Микола Гурович вступає до громадської чоловічої гімназії. Він виявляє себе як талановитий та всебічно розвинений юнак. Випускає рукописний журнал, пише вірші, ставить аматорські вистави. У гімназії Микола знайомиться і починає товаришувати з І. Шевченком (гімназійна кличка «Жан»), майбутнім драматургом і прозаїком, відомим під ім'ям Івана Дніпровського.

1913 року гімназію було закрито, і Микола, маючи надію таки отримати атестат про закінчення гімназії, їде на Кавказ, де було легше скласти екзамени екстерном. Підготовку до вступу в університет (Микола хотів навчатися в Одеському університеті, куди і приїхав після закінчення гімназії) перервала світова війна. М. Куліш пішов в Одеську школу прапорщиків. Закінчивши її 1915 року, їде на фронт. Незважаючи на загрозу трибуналу, він залишає військову частину і їде до Олешок, щоб заручитися і попрощатися зі своєю дівчиною Антоніною. Уже на фронті він знаходить можливість узяти з нею шлюб. Штабс-капітан Куліш добровільно зголошується залишити штаб і піти на передові позиції. Навіть під час війни письменник продовжує писати вірші, а також одноактові п'єси для солдатського драмгуртка.

У 1917 р. Куліша як найавторитетнішого і найпрогресивнішого офіцера, обрано депутатом на військовий з'їзд Західного фронту, що проходив у Луцьку. 1918 року Микола Гурович Куліш прибуває до рідних Олешок і відразу з головою поринає в культурно-громадське життя. Він очолює виконком міської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, у Дніпровському повіті організовує культурно-політичне українське товариство «Просвіта» і стає його головою. Намагається вирішити й питання економічного плану, щоб дати товари і заробіток населенню, скасовує царську тюрму в Олешках із наміром перетворити її на майстерню.

Коли на Олешки почали наступати десантники Антанти, що знищували всіх причетних до української революції, Директорія наказала всім відступати без бою. Незважаючи на це, М. Куліш у Херсоні збирає півтори тисячі олешківських утікачів, сформувавши таким чином «Перший Український Дніпровський Полк». Із цим полком Микола Куліш, як начальник штабу, проходить шлях від Херсона до Києва.

Юрій Яновський у своєму романі «Вершники» описав полк Куліша під назвою «олешківського батальйону Шведа», а сам Микола Гурович став прототипом комісара Данила Чабана, якого Яновський характеризує як «майбутнього письменника». До речі, коли роман «Вершники» (1935) вийшов друком, сам Куліш перебував уже на Соловках...

Улітку 1919 року, під час другого наступу Денікіна, Куліш перебуває в підпіллі. Коли Радянська влада знов утвердилася на сході України, Куліш повертається до рідних Олешок. Тут він редагує газету, завідує повітовим відділом народної освіти. Микола Куліш сприяє відкриттю українських шкіл та дитячих притулків, пише буквар «Первинка». У той час драматургу довелося вперше потрапити за ґрати, адже його діяльність під час війни «не зовсім співпадала з інтересами більшовицької армії» (зі слів дружини письменника Антоніни Куліш, полк Миколи, змальований у романі Ю. Яновського «Вершники», зовсім не «сповідував» більшовицької політики). Олешківський виконком бере Куліша на поруки.

2-й учень. Перебуваючи на посаді, яка вимагала постійних поїздок по району, Микола Куліш на власні очі бачив страшну трагедію голоду 1921 року. Побачене спонукало драматурга до написання першого твору — драми «97». 1922 року Куліш переїжджає до Одеси. Там він працює в губнаросвіті й остаточно закінчує драму «97» (1924 р.). 1924 року Куліш висилає в Харків п'єсу, а 9 листопада в театрі ім. Франка відбувається її прем'єра.

Цією п'єсою письменник не ввійшов — увірвався в літературне й театральне життя України. 1925 року, лише за рік після написання, «97» було поставлено в Нью-Йорку та інших містах США. Проте фінал твору, у якому автор на вимогу цензури змушений був урятувати від смерті головного героя Мусія Копистку, не задовольняв М. Куліша. «Фінал може бути тільки один, — писав він 10 грудня 1924 року, — загибель комнезаможу на селі в добу голоду». Дві сили зіткнулися в сюжеті п'єси, одна народжена іншою — революція та голод. І обидві вони мертвотні, і сіяти можуть лише смерть».

Тема села та його знищення знаходить своє місце в драмах «Комуна в степах» (1925, 1931) та «Прощай село!» (1933). У п'єсах Куліша часто переплітаються комедійне та трагедійне. У п'єсі «Отак загинув Гуска» (1925) головний герой осмислюється і як комедійний, і як трагедійний персонаж. «Хулій Хулина» (1926) — теж комедія. «Радянська Україна — якась суцільна божевільня», — пише про неї один із тогочасних «політрецензентів»: двоє шахраїв, що вдають із себе партійних босів, упродовж певного часу дурять ціле містечко на чолі з

місцевими партійними чиновниками. П'єсу пройнято атмосферою трагічної сатири. У мелодрамах «Зона» (1926) та «Закут» (1929) драматург безпосередньо звертається до теми переродження революційної ідеї, катастрофи фанатизму, висвітленої в попередніх п'єсах. Комуни, партократизм, комуністичний фанатизм набувають чітко окресленої думки про соціалізм як «хвору мрію», утопічний й небезпечний соціально-психологічний експеримент у «Народному Малахії» (1927). Головний герой, Малахій Стаканчик, пройнявшись ідеєю морального вдосконалення людства, урешті-решт утрачає розум. Фанатична віра в «голубую даль» призводить до його загибелі.

Прем'єра цієї резонансної п'єси відбулася на сцені «Березолу» 31 березня 1928 року, але була нищівно розкритикована та з часом знята з репертуару. На той час М. Куліш був президентом ВАПЛІТЕ. Але починався процес знищення новітньої української літератури. На початку 1927 року Микола Куліш та інші члени ВАПЛІТЕ на вимогу ЦК КП(б)У змушені були виключити з організації Хвильового, Ялового та Досвітнього. 25-28 січня 1927 року з метою створення нової літературної «пролетарської» організації ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), що мала стати опозицією до ВАПЛІТЕ, було проведено з'їзд пролетарських письменників від ЦК КП(б)У. Це був початок кінця. ВАПЛІТЕ 14 січня 1928 року самоліквідувалась.

1929 року Микола Куліш написав «Патетичну сонату», яку також заборонили ставити в Україні. Змальовані в п'єсі події охоплюють період між двома Великоднями 1917-1918 років. Значну композиційну роль у п'єсі відіграє геніальний твір Бетховена «Патетична соната». Це була художня спроба порушити важливі питання долі українців, зокрема інтелігенції, на першому етапі національно-визвольної революції.

1934 року М. Куліша виключають із Комуністичної партії за написання «антипартійних націоналістичних п'єс». А 8 грудня під час похорону найближчого друга І. Дніпровського М. Куліша прямо з вулиці енкаведисти забирають у свій «воронок». Вилучена під час обшуку п'єса «Такі» (рукопис) зникла в архівах КДБ. Із кіносценарію «Парижком» залишився лише уривок.

На закритому судовому слуханні 27-28 березня 1935 року велику групу «націоналістів», серед них і М. Куліша, засудили на 10 років спецтаборів. Окрім стандартних у таких випадках звинувачень, Кулішеві інкримінували ще й членство в ОУН. Під час відбуття покарання М. Куліш, як «особливо небезпечний злочинець», утримувався в спецізоляторі. Миколу Куліша ніхто не бачив, що призводило до існування різних чуток щодо його існування та смерті в таборі. Із архівних документів відомо, що «особлива трійка» УНКВД Ленінградської області постановою ч. 83 від 9 жовтня 1937 року засудила видатного драматурга до розстрілу.

3 листопада 1937 року Миколу Куліша розстріляли разом із великою групою української інтелігенції в лісі під Сандормохом (Карелія).

3. Перегляд кінофільму «Розстріляне відродження» Микола Куліш»
(<https://www.youtube.com/watch?v=2k5IBjktzM8>)

4. Виконання тестових завдань

1. Хто прагнув утворити «рефлексологічний» театр негайного впливу на глядача, який би активізував його і збуджував до дії?

А Гнат Юра

Б Олександр Загаров

В *Лесь Курбас*

Г Панас Саксаганський.

2. «Березіль» став зразком театру

А побутово-етнографічного

Б реалістичного

В неоромантичного

Г *експресіоністичного.*

3. Спираючись на гуманістичні цінності драматургії XIX століття, молоді митці зосередили увагу на

А природі;

Б *людині;*

В проблемах міста;

Г проблемах села.

4. Театр Курбаса було знищено в

А 10-х роках XX ст.

Б 20-х роках XX ст.

В *30-х роках XX ст.*

Г 40-х роках XX ст.

5. Новий етап драматургії, позначений партійним тиском і розгромом українського мистецтва, настав після

А 1934

Б 1935

В 1936

Г 1937.

6. Микола Куліш — представник

А «Розстріляного відродження»

Б літературного процесу 40-х років

В літературного процесу 50-х років

Г літературного процесу 60-х років

7. Микола Куліш став прототипом одного з героїв твору

А Остапа Вишні «Сом»

Б В. Підмогильного «Місто»

В Ю. Яновського «Вершники»

Г Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

8. Куліш увірвався в літературне життя твором

А «97»

Б «Патетична соната»

В «Мина Мазайло»

Г «Маклена Граса».

9. Зустріч із ким змінила не лише біографію, а й творчий метод Миколи Куліша?

А Володимиром Винниченком

Б Лесем Курбасом

В Іваном Кочергою

Г Яковом Мамонтовим.

10. Творцем модерної драми українського відродження став

А Володимир Винниченко

Б *Микола Куліш*

В Іван Кочерга

Г Яків Мамонтов.

11. Микола Куліш був президентом письменницької організації

А «Гарт»

Б «Плуг»

В МАРС

Г *ВАПЛІТЕ*

12. Микола Куліш відбував заслання

А на Сахаліні

Б у Магадані

В у Воркуті

Г *на Соловках.*

5. Метод «Коло ідей»

Пояснити епіграф до уроку.

V. ПІДСУМОК УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати матеріал підручника.

Прочитати драматичний твір «Мина Мазайло» Миколи Куліша.